

● **Βυζάντιο και Δύση.**

Οι θρησκευτικές διαφορές και ο κοινός μουσουλμανικός κίνδυνος.

Του **Ν. Οικονομίδη**

● **Η ιδέα της σταυροφορίας.**

Πώς εκκολάφθηκε στη Δύση.

Του **Πάρι Γουναριδή**

● **«Ο Θεός το θέλει».**

Αρχή, εξέλιξη και έκβαση της Α' και Β' Σταυροφορίας.

Του **Χαράλαμπτου Γάσπαρη**

● **Τρίτη Σταυροφορία (1189-1192).**

Καταστροφική για τους Βυζαντινούς, όρισε την τύχη της Κύπρου για αιώνες.

Της **Κατερίνας Νικολάου**

● **Τέταρτη Σταυροφορία.**

Η Αλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204

Του **Νίκου Γ. Μοσχονά**

● **Το χρονικό του Βιλλαρδουίνου.**

Ενας Φράγκος σταυροφόρος περιγράφει την πρώτη άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Του **Αλέξη Γ.Κ. Σαββίδη**

● **Τα μετά την άλωση του 1204.**

Δύο Φράγκοι χρονικογράφοι περιγράφουν τα πρώτα κρίσιμα χρόνια.

Του **Αλέξη Γ.Κ. Σαββίδη**

● **Τα βυζαντινά κράτη.**

Η αντίσταση στους Λατίνους.

Του **Πάρι Γουναριδή**

● **Λατινοκρατούμενες περιοχές.**

Η διανομή των βυζαντινών εδαφών μετά την άλωση.

Της **Αγγελικής Πανοπούλου**

● **Τελευταίες Σταυροφορίες.**

Ο εκφυλισμός του σταυροφορικού ιδεώδους.

Του **Αντώνη Πάρδου**

● **Σπουδές και έρευνες.**

Ελληνες και ξένοι ερευνητές γύρω από την ελληνολατινική Ανατολή.

Του **Κώστα Γ. Τσιανάκη**

Εξόφυλλο: Πολιορκία της Κωνσταντινούπολης, το 1204 από τους Σταυροφόρους. Μικρογραφία γαλλικού χειρογράφου τον 15ον αι. (φωτογραφικό αρχείο «Εκδοτικής Αθηνών»).

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Βυζάντιο και Δύση

Οι θρησκευτικές διαφορές και ο κοινός μουσουλμανικός κίνδυνος

Σταυροφόρος καθισμένος στο θρόνο του Αλέξιου Α' Κομνηνού. Όταν ο αυτοκράτορας σηκώθηκε να χαιρετήσει κάποιο βαρόνο της συνοδείας, ένας απέραντα θρασύς σταυροφόρος κάθησε αυθαδώς στο θρόνο του. Στην Πρώτη Σταυροφορία ήλθαν για πρώτη φορά σε άμεση επαφή η χριστιανική Δύση με τη χριστιανική Ανατολή και μάλιστα λίγες δεκαετίες μετά το οριστικό Σχίσμα των δύο Εκκλησιών, το 1050. Οι Βυζαντινοί γρήγορα αντιλήφθηκαν πως είχαν να κάνουν με στρατό μειωμένης πειθαρχίας. Ενέδρευε όμως και τους συνέδεε ο μουσουλμανικός κίνδυνος. (Έργο του Μπράιαν από την «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», του Κ. Παπαρρηγόπουλου, σ' έκδοση του Π. Καρολίδη, 1932).

Του **Ν. Οικονομίδη**

Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών
Διευθυντή Ινστιτούτου Βυζαντινών Ερευνών

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ των Βυζαντινών με τους Δυτικοευρωπαίους υπήρξαν ανέκαθεν δύσκολες. Η αυτοκρατορία του Βοσπόρου δυσκολευόταν να συνεννοηθεί με τους βάρβαρους λαούς, που είχαν καταλύσει το Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος – κι αυτό παρά το ότι πολλοί από τους νεοφερμένους γρήγορα εκλατινίσθηκαν και άρχισαν να μοιάζουν παραδοσιακοί υπήκοοι της αυτοκρατορίας. Πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι στο μεταξύ, ιδιαίτερα από τον 8ο αιώνα και μετά, τα λατινικά ήταν πια μια άγνωστη γλώσσα και στην Κωνσταντινούπολη. Η άμεση επικοινωνία ανάμεσα στα δύο τμήματα της Χριστιανοσύνης είχε κοπεί. Και όπως είναι φυσικό, άρχισαν να εμφανίζονται και οι προστριβές σε πολιτισμικά και θρησκευτικά θέματα.

Το Σχίσμα

Δημιουργήθηκαν σιγά σιγά χωριστές παραδόσεις. Λόγοι πρακτικοί οδήγησαν τη Δύση να υιοθετήσει την υπο-

χρεωτική αγαμία των ιερέων και τη μετάληψη μόνο με το άζυμο ψωμί, αντί για τα δύο είδη που αναφέρονται στο Ευαγγέλιο. Επιχειρήματα θεολογικά οδήγησαν στην άποψη πως το Άγιον Πνεύμα πρέπει να εκπορεύεται από τον Πατέρα και τον Υιό, όχι μόνο από

Επιμέλεια αφιερώματος:

Κ.ΣΤΗΣ ΛΙΟΝΤΗΣ

τον Πατέρα, όπως αναγράφεται στο αρχικό κείμενο του Συμβόλου της Πίστεως. Η Ανατολική Εκκλησία δεν γνώρισε τίποτε απ' όλα αυτά. Κυρίως όμως η αξίωση της Ρώμης για το πρωτείο και για το δικαίωμα επίβλεψης στα εσωτερικά των άλλων πατριαρχείων, προκάλεσε την εκτράχυνση των σχέσεων. Το σχίσμα του Φωτίου τον 9ο αιώνα διορθώθηκε με δυσκολία. Το σχίσμα του 1054, μολονότι ουσιαστικά άκυρο, αφού ο πάπας είχε πεθάνει όταν οι αντιπρόσωποί του (που πια δεν αντιπροσώπευαν κανένα) αφόριζαν τον πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλάριο, έγινε αποδεκτό και από τις δύο πλευρές και χώρισε στα δύο το χριστιανικό κόσμο για περισσότερα από 900 χρόνια.

Η αντιπαλότητα αυτή οδήγησε και σε υπερβολές. Το κατά πόσον οι ιερείς ήταν γενειοφόροι ή ξυρισμένοι κατέληξε να θεωρείται μια ουσιώδης – και πάντως προφανής – διάφορα ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Τα πράγματα όμως αυτά γίνονταν τότε ακόμη αντιληπτά σε ορισμένες περιοχές, όπως η Νότια Ιταλία, όπου βυζαντινοί και Λατίνοι συγχρωτίζονταν καθημερινά, και βέβαια στις πόλεις της Ανατολής, που οι ξένοι έμποροι έφταναν σε συνεχώς αυξανόμενους αριθμούς πριν να δημιουργήσουν μεγάλες αποικίες προς τα τέλη του 11ου αιώνα.

Ιερός πόλεμος

Ενα σημείο που η βυζαντινή νοοτροπία ξεχώριζε καθαρά από τη λατινική ήταν κι η αντιμετώπιση του πολέμου. Και οι Βυζαντινοί και οι Δυτικοί είχαν έλθει νωρίς σε επαφή με τους μουσουλμάνους πολεμιστές και τον ιερό τους πόλεμο τον djihad. Γνώριζαν πως η θρησκεία του αντιπάλου τους αναγνώριζε ιδιαίτερα πρόνοια σε όποιον σκοτωνόταν για την πίστη. Ο πόλεμος για τη διάδοση της πίστης ήταν μια υποχρέωση για το

στρατιώτη του Ισλάμ, κι εκείνος που έπεφτε σε τέτοιο αγώνα ανακηρυσσόταν μάρτυρας και είχε εξασφαλισμένη τη θέση του στον παράδεισο. Τέτοια πνευματικά ευεργετήματα εμφύχωναν όπως ήταν φυσικό τους μεσαιωνικούς ανθρώπους (αφού εμφύχωνουν μερικούς ακόμη και σήμερα) και πύκνωναν τις γραμμές των στρατών του χαλιφάτου με πολλούς κι ενθουσιώδεις πολεμιστές διατεθειμένους να διακινδυνεύσουν λίγο παραπάνω από τον τυχαίο στρατιώτη.

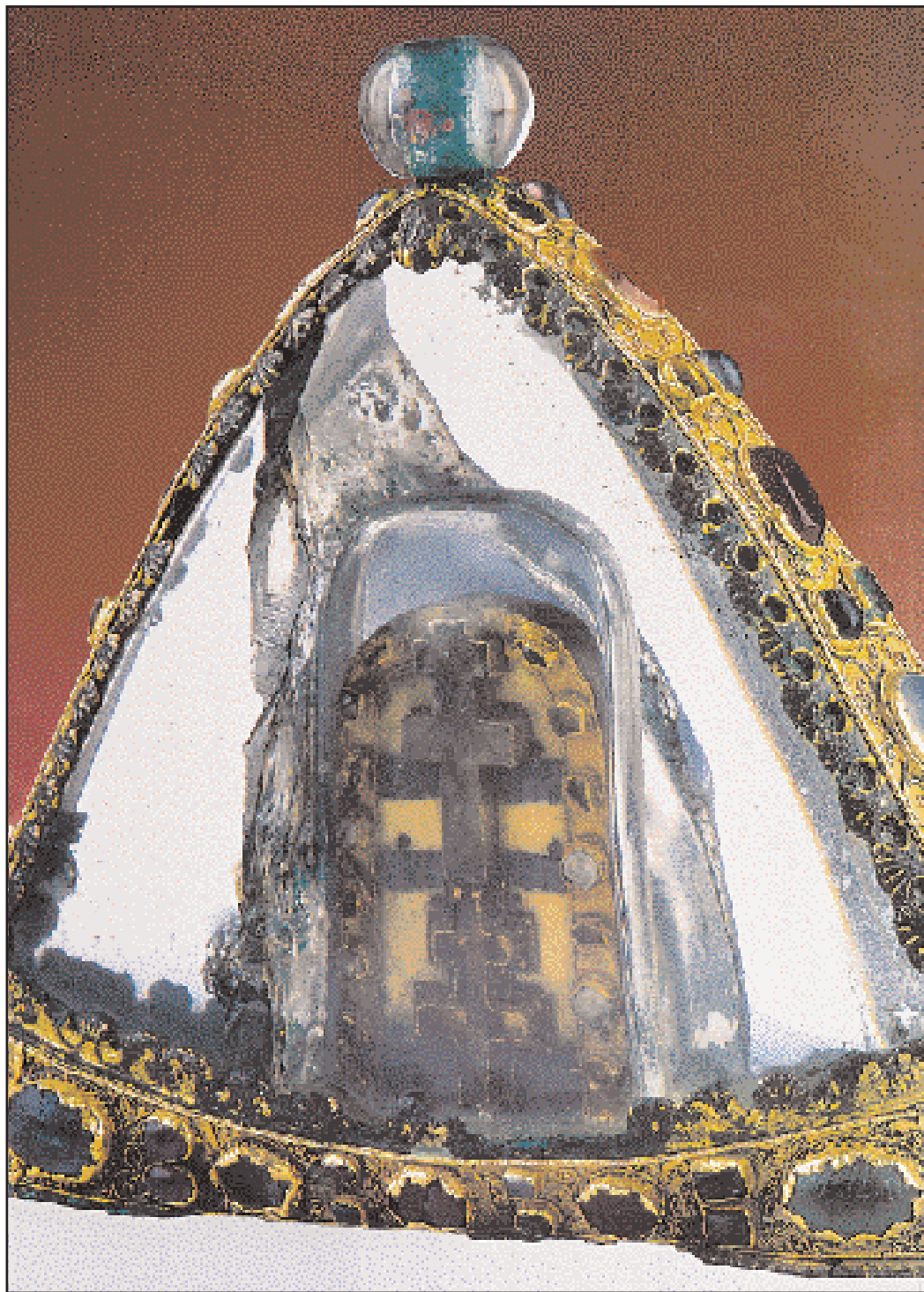
Οι Βυζαντινοί περί πολέμου

Στο Βυζάντιο η ιδέα αυτή δεν έπιασε. Ο αυτοκρατορικός στρατός ονομαζόταν βέβαια στρατός του Χριστού, και πολεμούσε για να προστατεύσει την πίστη για να υπερασπισθεί τους χριστιανούς, δεν είχε όμως ποτέ απολαύσει τέτοια πνευματικά προνόμια. Οι πατέρες της Ανατολικής Εκκλησίας δεν συμφωνούσαν για το θέμα. Άλλοι επαινούσαν όσους πέθαιναν στον πόλεμο (χωρίς όμως ποτέ να τους χαρίσουν προκαταβολική άφεση αμαρτιών), άλλοι τους επιτιμούσαν. Ο Μέγας Βασίλειος π.χ. υποστήριζε πως ο πολεμιστής που σκοτώνει στον πόλεμο θα έπρεπε ίσως να υποβληθεί σε επιτίμιο τριών χρόνων γιατί είχε προκαλέσει το θάνατο συνανθρώπων του. Η ακραία αυτή άποψη δεν επικράτησε φυσικά στο Βυζάντιο. Η Ιερά Σύνοδος όμως θυμήθηκε όταν ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς αποπειράθηκε να ανακηρύξει μάρτυρες της πίστης τους στρατιώτες του που θα έπεφταν στον πόλεμο με τους Αραβες. Προβάλλοντας τη γνώμη του Αγίου Βασιλείου ο πατριάρχης και η σύνοδος απέρριψαν την αυτοκρατορική απαίτηση. Επίσης η Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης καθάίρεσε επανειλημμένα ιερείς που, κατά τη διάρκεια πολεμικών επιχειρήσεων και διαπράττοντας πράξεις ηρωικές, αναγκάστηκαν να βάψουν τα χέρια του στο αίμα. Με άλλα λόγια, για τη βυζαντινή εκκλησία της μέσης περιόδου ο φόνος στον πόλεμο ήταν ένα αναγκαίο κακό – το ανεχόταν, γύριζε το πρόσωπό της από κει, αλλά δεν δέχθηκε ποτέ να το θεωρήσει ως θεάρεστη πράξη, που να εξασφαλίζει ιδιαίτερα πνευματικά προνόμια. Τελικά, η χριστιανική ιδέα της αγάπης επιζούσε στο πατριαρχείο.

Επίσκοποι με πανοπλία

Στη Δύση τα πράγματα εξελίχθηκαν αλλιώς. Στους ατελείωτους πολέμους για τον έλεγχο της Ισπανίας και για την προστασία του μεγάλου προσκυνήματος του Αγ. Ιακώβου της Κομποστέλας, οι πάπες άρχισαν να παραχωρούν στους Χριστιανούς αγωνιστές τις indulgentiae – τους απήλασαν δηλαδή από μέρος των αμαρτιών τους, ή, αν έπεφταν, από το σύνολο των αμαρτιών. Οι αγωνιστές της καθολικής πίστης είχαν πια τα ίδια πνευματικά προνόμια με τους Μουσουλμάνους αντιπάλους τους. Τα προνόμια αυτά δόθηκαν στο Clermont το 1095, όταν για πρώτη φορά κηρύχθηκε η σταυροφορία για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων.

Ένα χρόνο αργότερα, οι στρατιώτες του Χριστού, με το σημάδι του σταυρού κεντημένο στον ώμο τους έφθαναν στις ακτές του Βοσπόρου. Ήσαν μικροί άνθρωποι του λαού, αλλά και φεουδάρ-

Κρυστάλλινη θήκη Τίμιου Ξύλου της σταυροφορικής εποχής στολισμένη με εικονίδια αγίων και πολύτιμους λίθους. Θεωρείται ότι ήταν τοποθετημένη στην κορυφή σταυροφορικού λάβαρου. Οι Σταυροφορίες ξεκίνησαν με την ιερή επιθυμία να απελευθερώσουν τους Αγίους Τόπους από την κυριαρχία των μουσουλμάνων. (Πατριαρχικό Μουσείο Ιεροσολύμων, φωτ. «Ιερουσαλήμ», Αλέξανδρος Καριότλου, εκδ. «ΜΙΑΗΤΟΣ»).

Ιππότης σε νορμανδικό ανάγλυφο του 12ου αι. σε κιονόκρανο, στον καθεδρικό ναό του Μονρεάλε της Σικελίας. Η νορμανδική εισβολή του Γυϊσκάρδου το 1081-1085 στο Βυζάντιο θεωρείται από πολλούς ερευνητές ως προανάκρουσμα της εποχής των σταυροφοριών (φωτ.: Antony Bridge «The Crusades»).

χες άρχοντες, μερικοί από τους οποίους, κατά τις δυτικές συνθήκες, ήταν και επίσκοποι. Οι Βυζαντινοί γρήγορα αντιλήφθηκαν ότι είχαν να κάνουν με στρατό μειωμένης πειθαρχίας που δεν δίσταζε να λεηλατήσει τα χριστιανικά εδάφη. Πιο πολύ όμως ακόμη απορούσαν για το πώς επίσκοποι μπορούσαν να φορούν πανοπλία και να πολεμούν, αγνοώντας προς στιγμήν την αγάπη που είχε κηρύξει ο Χριστός.

Οι σταυροφόροι ήταν ξένοι για το Βυζάντιο. Από την αρχή φάνηκαν εχθρικοί, αφού μερικοί απ' αυτούς, π.χ. οι Νορμανδοί, προσπαθούσαν, ήδη γύρω στο 1100, να χρησιμοποιήσουν την σταυροφορία σε βάρος των Βυζαντινών. Τότε η αυτοκρατορία ήταν ακόμη ισχυρή και απέκρουσε τις φιλοδοξίες τους. Άνοιγε όμως από τότε ο δρόμος για την άλωση της Κωνσταντινούπολης από την 4η Σταυροφορία το 1204.

Σημείωση των «Επτά Ημερών»: Το αφιέρωμα αυτό αποτελεί πρόταση του ερευνητικού προγράμματος «Βυζάντιο και Δύση», που διεξάγεται υπό τη διεύθυνση του Νίκου Μοσχονά στο Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Οι συγγραφείς των άρθρων του αφιερώματος είναι ιστορικοί και εργάζονται στα ερευνητικά προγράμματα του Ινστιτούτου.